

Suzana Tratnik

TUJI DOMA

Tujstvo si najraje predstavljamo kot stanje, v katerem naj bi bile osebe, ki so daleč od doma. Tako naj bi tujstvo opredeljevali fizična oddaljenost, tuji jezik, drugačne navade. Prišleki in prišlekinje so kratko malo zdoma, njihov »pravi« (nacionalni) izvor naj bi bil drugje. Toda prišleki so lahko tudi tisti, ki se po dolgem času vrnejo domov ali v deželo, ki naj bi jim predstavljala izvorno domovino. V mnogih slovenskih literarnih delih pa je v ospredju tujstvo v lastni družini, družbi, skupnosti. Tujci in tujke doma so tudi tisti, katerih starši ne pripadajo pravi jezikovni, etnični ali razredni skupnosti; so nebele barve kože ter imajo drugačno spolno usmerjenost ali (nebinarno, trans) spolno identiteto. Od drugih jih lahko odvrnejo tudi travmatična doživetja (izkušnja vojne, begunstva, nasilje v družini, spolne zlorabe). V zadnjih letih imamo precej prevodnih in izvernih slikanic in mladinskih del s tovrstnimi temami kakor tudi mladih junakov in junakinj, katerim socialne, družbene, spolne in druge okoliščine prečijo samoumevno pripadnost večini.

We like to imagine otherness as a state of persons who are far from home. Otherness is thus supposed to be defined by physical distance, foreign language, different customs. Immigrants are away from home, their »true« (national) origin is elsewhere. But immigrants are also people who return home or into their country of origin after a long time. A major part of Slovene literature, however, deals with otherness in one's own family, community, society. Aliens at home are also the ones whose parents do not have the appropriate linguistic, ethnic and class affiliation; their skin is not white and they may have different sexual orientation or (non-binary, trans) gender identity. They may also have suffered traumatic events that have made them different (war, refugeeism, family violence, sexual abuse). In recent years many translated and original picture books and children's books dealing with these topics have been published, with young heroes and heroines whose social, sexual and other characteristics prevent their automatic identification with majority.

Tujstvo si navadno predstavljamo kot stanje, v katerem naj bi bile osebe, ki so, preprosto rečeno, daleč od doma. Tako naj bi tujstvo opredeljevali fizična oddaljenost, tuji jezik, drugačne kulturne navade, drugačna veroizpoved. Prišleki in prišlekinje so kratko malo zdoma, njihov »pravi« (nacionalni) izvor naj bi bil drugje. Toda prišleki so lahko tudi tisti, ki se po dolgem času vrnejo domov ali v deželo, ki naj bi jim predstavljala izvorno domovino. Prelomno delo s tega področja so seveda Kovačičevi *Prišleki*. Za prišleke pogosto veljajo tudi ljudje, ki so druge rase; četudi so se rodili npr. v neki evropski državi in so njeni državljani ali državljanke, bodo zaradi barve kože pogosto slišali vprašanje: »Od kod pa si v resnici?« Oziroma v

angleščini: »*Where are you originally from?*« Beseda *originally* jasno implicira in zahteva pojasnilo o »izvirnosti«.

V mnogih slovenskih literarnih delih pa je v ospredju tujstvo, ki nam je, kako ironično, tako geografsko kakor socialno in emocionalno, dosti bliže, in sicer ga nenehno doživljamo in tudi dejavno spodbujamo v lastni družini, družbi in skupnosti. Nenazadnje je že Desetnica morala od doma, kot so zahtevali stari običaji, ker se je rodila kot deseta hči, ne sin. Zato me še posebej zanima fenomen tujstva doma, morda bi lahko ironično govorili o fenomenu »domorodnih tujcev«, čeprav gre tukaj seveda za hoteni nesmisel.

Vrste domorodnega tujstva

Tujci in tujke doma so lahko vsi tisti, katerih starši nosijo oznako *priseljenci* in ne pripadajo pravi jezikovni, nacionalni, rasni, etnični oziroma avtohtoni skupnosti oziroma ji ne pripadajo časovno dovolj dolgo, karkoli že to pomeni. Torej so vsi »izvorno od drugod«.

Tudi prvotna *pripadnost nižjemu družbenemu razredu* je pogosto poreklo, ki se ga skriva, sploh če se ljudje povzpnejo na družbeni lestvici, pogosto poskušajo zakriti svoj »nižji« razredni izvor, ki so mu pripadali po svojih starših oziroma družini.

Drugi oziroma tuji izvor se pripiše tudi tistim, ki imajo t. i. *drugačno spolno usmerjenost ali pa drugačno (nebinarno, trans) spolno identiteto*. Tukaj je seveda na delu zelo jasno razlikovanje med samoumevno in drugačno spolno identiteto. Samoumevno je vse, kar je večinsko, znano, kulturno prevladujoče in zato nevpisljivo oziroma tradicionalno »upravičeno«: heteroseksualnost, cispolnost, materinstvo, ženstvenost, moštost. Velikokrat se pojavi argument, češ, da je homoseksualnost tuja klenemu slovenskemu človeku. A kar težko bi našli državo ali skupnost, kjer homoseksualnost ne bi bila vsaj neko obdobje podobno tuja, neizgovorljiva ali zakrita, prav tako pa ne moremo najti družbe, ne v preteklosti ne v sedanjosti, kjer se ne bi pojavila v neki obliki in pogosto pod različnimi imeni. Naj glede utrjene spolne binarnosti vsaj omenimo pretekle in sedanje družbe, denimo, indijanske, kjer je bilo povsem običajno, da je spolov več, v nekaterih primerih pa so si jih otroci celo izbirali v skladu s tradicionalnimi postopki iniciacij.

Drugačnost ali tujstvo lahko nosijo tudi ljudje, ki so izkusili razna *travmatična doživetja* (izkušnja vojne, begunstva, nasilja v družini, spolne zlorabe, brezdomstva, odvisnosti).

V zadnjih letih imamo precej prevodnih in izvirnih slikanic in mladinskih del s tovrstnimi temami, ki se lotevajo drugačnosti, k sreči na razmeroma neprogramske načine (Janja Vidmar, Alenka Spacal, Brane Mozetič, Marjana Moškrič, Suzana Tratnik, Aksinja Kermauner, Lela B. Njatin, Kate Walker idr.), kakor tudi mladih junakov in junakinj, katerim socialne, družbene, spolne in druge okoliščine prečijo samoumevno pripadnost večini (Orlando Uršič, Franjo Frančič, Nataša Sukič, Jedrt Lapuh Maležič idr.).

Tujstvo v slovenskih otroških in mladinskih literarnih delih

Naj navedem nekaj značilnih domačih del, ki posegajo na različna zgoraj navedena področja tujstva:

- Slikanica Lele B. Njatin *Zakaj je babica jezna* (2011) govori o starostni demenci, ki je do nedavnega bila zelo tabuizirana tema na splošno, ne samo za otroke.
- Vprašanja tujstva v smislu nacionalne nepripadnosti ali celo neprimernosti je pogosto obravnavala Janja Vidmar, npr. v knjigi *Prijatelja* (2003) in tudi v zbirki *Otroci sveta* (2013). Najudarnejši je seveda njen mladinski roman *Princeska z napako* (1998), ki je sprožil precej žolčnih odzivov, med drugim tudi zaradi izvornih dialogov v bosanščini. Strip *Superga* (2015) pisateljice Neli Kodrič Filipič, ki govori o mladeniču s t. i. tujim imenom, temelji tudi na avtoričinem delu z ljudmi v azilnem domu. Njena slikanica *Požar* (2016) pretresljivo oriše usodo ljudi, ki so izgubili dom in plujejo po reki, toda nihče jih ne sprejme, nikjer ni prostora zanje. To ni le precej neposredna asociacija na sodobno ali preteklo begunsko problematiko, ampak tudi na slovito ladjo norcev iz 18. stoletja, ki pluje do neskončnosti, ker ji nihče ne želi ponuditi pristana. O tem je govoril tudi Foucault, ko je omenjal izginotje gobavosti iz Evrope in prenos strahov na nov objekt. Ker so hiše gobavcev prazne, se nov objekt pojavi v imaginarni krajini renesanse: Ladja Norcev, *Narrenschiff*, ki počasi pluje po rekah Porenja in po kanalih Flandrije s svojim simbolnim tovorom norcev, ki ga vsa pristanišča zavračajo. Če je srednji vek preganjal smrtni strah pred kugo in vojno, se je renesansa ubadala z izganjanjem strahu pred norostjo, ki pa je ne vidi več kot zunanjo grožnjo, temveč kot veliko hujšo možnost, saj ni niti nalezljiva, ampak je preprosto inherentna človeški izkušnji.
- Slikanice Alenke Spacal so svojevrstni novum, saj na pogumen, odkrit in prijazen, pristopen način obravnavajo vprašanje tujstva in nerazumevanja glede na spol. To tematiko je obravnavala že v svoji prvi slikanici *Mavrična maškarada* (2013), pa tudi v zadnji slikanici *Kako ti je ime?* (2018). Ob tem so na odličnih avtoričinih ilustracijah zelo dobro upodobljeni in tudi uporabljeni živalski liki, ki v nekaterih primerih mogoče laže izrazijo spolno fluidnost, t. i. spremembo oziroma predrugačenje spola pri nekaterih živalskih vrstah ali pa hermafroditizem (denimo, polž).
- Aksinja Kermauner je avtorica slikanice o albinu deklici *Bela kot galeb* (2014), pa tudi tipank za slepe in gluhoslepe otroke.
- O travmah zaradi spolnih zlorab imamo v slovenščini veliko prevodnih mladinskih del, omenim naj vsaj roman *Nož v škornju* (Mladinska knjiga, 1997) ameriške pisateljice Cynthia Voigt. Pri nas je o tej temi napisala odličen roman Marjana Moškrič. Njene *Ledene magnolije* (2002) so zelo pretanjena, čeprav mestoma tudi surova, in literarno nevsiljiva, nedidaktična pripoved o spolni zlorabi deklice, ki se kaže predvsem skozi učinke in travmatične posledice na njeno poznejše življenje.
- Teme tujstva najdemo tudi v romanih (ki niso nastajali z mislijo na mlade bralce, jih pa berejo tudi mladostniki), ki govorijo o izločenosti iz skupnosti zaradi različnih vrst odstopanja in prestopništva. Denimo junak Orlanda Uršiča v romanih *Tadejev dež* (2008) in *Gosposka, mater si ozka* (1996) je talentiran mladenič, ki ga negativna družinska predispozicija pripelje oziroma pahne v zavod, od koder se mora reševati sam. Literarni starosta tovrstne tematike je

Franjo Frančič; že njegova prva zbirka kratkih zgodb *Egotrip* (1984) pripoveduje grenke zgodbe o izločenih in propadlih mladih ljudeh, ki kljub nadarjenosti in trudu večinoma ne zmorejo preseči ali premagati zavodske usode in zaznamovanosti. V njegovem novejšem romanu *Za vse boš plačal* (2006) pa se tovrstna problematika zažira v usodo odraslega, tako da skorajda ni razlike v doživljanju mlajšega in starejšega jaza.

- V delih Nataše Sukič se pojavlja anoreksija, ki pa ni nikoli programsko ali odrešeniško zastavljena. Anoreksija v njenih delih je predvsem metafora odtujenega telesa. Telo kot tujek je lahko v njeni prozi tudi bolno telo ali telo z neozdravljivo boleznijo. Tovrstno tematiko zasledimo v njenih kratkih zgodbah *Desperadosi in nomadi* (2005), pa tudi v zadnjem romanu *Bazen* (2018).
- Jedrt Lapuh Maležič je v dveh kratkoproznih zbirkah obravnavala različni vrsti tujstva. V *Težkomentalih* (2016) so to zgodbe hospitalizirane mlade junakinje in njej podobnih v psihiatrični bolnišnici. Velja poudariti pisateljčino spretnost, s katero prikaže perspektivo hospitalizirane osebe in njeno doživljanje sveta skozi prizmo psihiatrične diagnoze, saj nas tako prepriča v verodostojnost in utemeljenost tega sveta, da ga bralke in bralci lahko doživimo kot nekaj povsem možnega in prepoznavnega in ne izhajamo le iz naddoločujoče perspektive t. i. duševno zdravih oseb.
- Zaključila bom s tematiko LGBT skozi nasprotje tujstva: kot domačnost ali prihod domov. Omenila sem že avstralsko pisateljico Kate Walker, njeno delo *Peter* je bilo avstralski mladinski roman leta 1991, v slovenskem prevodu smo ga dobili leta 2006. Zgodba pripoveduje o navidezno povprečnem najstniku Petru, ki ima rad motorje in družbo vrstnikov. Toda ko se izkaže, da ga privlačijo fantje, postane v svoji fantovski družbi kmalu tujec, saj nekateri fantje menijo, da ne sodi več v njihovo družčino, ker bi se lahko še česa nalezli. Zelo pomemben za našo razlago je del, ko Peter objame prijatelja, ki mu je všeč, in pravi: »Objel sem ga, pritisnil obraz na njegove prsi in skozi majico poslušal bitje njegovega srca. Bil je, kot da sem prišel domov, kot da sem našel prostor, kjer sem si vedno želel biti in kjer bi lahko v njegovem objemu ostal za vedno.« Roman odpira pomembno sporočilo, kako priti domov, ko si drugačen. V slikanici Braneta Mozetiča *Prva ljubezen* (2014) fantka v tem smislu ne prideta domov, ker vzgojiteljica in mama enega od njiju to preprečita. Tudi v drugi zbirki *Bojne barve* (2016) Jedrt Lapuh Maležič zelo pronicljivo obravnava ravno ta prehod oziroma nevidno mejo med heteroseksualnim in homoseksualnim svetom, ki jo vidijo samo tisti, ki jo morajo prestopiti. Seveda je ta problematika navzoča tudi v mojih zgodbah in romanih. Sama sicer v svojih delih poleg tujstva zaradi spolne usmerjenosti obravnavam tujstvo otroka – tega malega človeka, ki še nima mesta v svetu odraslih, a se prav tako ne počuti nujno doma v t. i. otroškem svetu ali pa se ga niti ne zaveda.

Tudi sama sodim med tako imenovane avtorice in avtorje, ki se ukvarjajo z »druagačnostjo«. Moj roman *Ime mi je Damjan* (2001) sicer ni nastajal kot mladinski roman, pa vendar zdaj nosi to oznako. Pogosto opis Damjana kot drugačnega služi temu, da se ne uporabi neposredno besed homoseksualnost, lezbištvo, gejevstvo ali transspolnost. Rada bi poudarila, da je roman napisan iz Damjanove perspektive, torej perspektive nekoga, ki sebe doživlja kot mlajšega moškega. Čeprav so mu ob rojstvu pripisali ženski spol (naj si dovolim pojasnilo z zastarelimi termini, da se

je »rodil kot biološka ženska«, saj izraz »pripisani spol« večini izven LGBT gibanj ostaja nerazumljiv), se sam počuti kot moški, pri čemer tudi zelo poudarja, da ni ne gej, ne lezbijka, ne transvestit, s čimer hoče povedati, da ni transspolen.

Z odtujenostjo urbanih lezbičnih junakinj sem se ukvarjala v svoji prvi zbirki *Pod ničlo* (1998). Literarne osebe se niti ne poskušajo prilagoditi, kaj šele iskati svojega mesta v družbi, v kateri živijo, saj se zvečine zelo dobro zavedajo, da ga nimajo in da je približek njihovega doma predvsem nastajajoča lezbična skupnost.

V romanu *Tretji svet* (2007) pa sem opisala izkušnjo 21-letne študentke Alenke, ki najde svoj dom drugje, dobesedno na mednarodni lezbični konferenci v Švici, skupnosti, ki ji lahko trenutno pripada samo duhovno in ideološko, ne pa tudi dejansko. Ko se vrne domov, z grozo ugotovi, da nima ne doma, ne lezbične skupnosti, vedno manj ima tudi heteroseksualnih prijateljic, ki odhajajo v svoja življenja. Upanje za Alenko se pojavi na koncu romana, ironično, da ravno ob bližajočem se razpadu Jugoslavije, ko se začne v Ljubljani oblikovati lezbična skupnost.

Za konec citiram irskega gestalt gejevskega psihoterapevta Kevina McCanna, ki je na srečanju leta 2016 v Ljubljani dobro in natančno povedal, kaj je pomenil sprejem novega irskega zakona, ki je popolnoma izenačil status hetero in homoseksualnih parov. Lezbijke in geji so namreč po njegovih besedah dobili občutek, da so v lastni državi in domovini končno prišli domov. Zato menim, da so dela s problematiko tujstva zelo pomembna, ker mnogim doprinesejo pristno bralsko izkušnjo in z njo morda tudi občutek duhovnega doma in pripadnosti imaginarni skupnosti.

Simpozij se je odvijal v Hotelu Zvezda, ki kot nekdanji Hotel Dobray nastopa tudi v romanih *Ločil bom peno od valov* Ferija Lainščka in *Hotel Dobray* Dušana Šarotarja